

Ariadna MIRCESCU | Psihanaliza, componentă importantă
(Universitatea din Oradea) a esteticii muzicale

Abstract: (Psychoanalysis, the Important Component of Music Aesthetics) At the end of the 19th century, when both philosophers and artists began to be concerned about studying feelings and people's states of mind, exposing them in their own works, a new science emerged, called *Psychoanalysis*. If, in the field of philosophy and psychology, the road opener in the elaboration of the theories on the study of psychoanalysis was S. Freud, regarding the art of music, the feelings and mankind moods have already been presented in Baroque and Classicism, by innovators of new genres and musical concepts such as A. Vivaldi, N. Porpora, G.F. Haendel, J. S. Bach, C.W. Gluck, J. Haydn. These themes will be fructified and amplified in the stylistic and aesthetic eras that will follow: Romanticism, Postromanticism, Impressionism, Symbolism, Expressionism, 20th Century Music, along with the evolution of music, musical language, through the vast creation of famous composers such as G. Donizetti, R. Strauss, M. P. Musorgsky, J. Brahms, G. Mahler, P.I. Ceaikovski, Al. Skriabin, C. Debussy, M. Ravel, A. Schonberg, A. Berg, A. Webern, B. Bartok. The relationship between the art of music and psychoanalysis as a science is based on several elements of real importance. The most eloquent ties are the means of artistic expression of music, more precisely its components and rhetorical formations.

Keywords: psychoanalysis, Freud, hypnosis, means of expression of musical language, rhetorical formations of music

Rezumat. La sfârșitul secolului XIX când atât filozofii cât și artiștii au început să fie preocupați de studiul sentimentelor, stărilor sufletești ale oamenilor, expunându-le în propriile lucrări, apare o nouă știință ce se va numi *psihanaliză*. Dacă în domeniul filozofiei și a psihologiei deschizătorul de drumuri în elaborarea teoriilor cu privire la studiul psihanalizei a fost S. Freud, în ceea ce privește arta muzicii, sentimentele, stările sufletești ale omenirii au fost redată deja în epoca barocului și a clasicismului, de mari inovatori de noi genuri și concepții muzicale, cum ar fi A. Vivaldi, N. Porpora, G.F. Haendel, J. S. Bach, C.W. Gluck, J. Haydn. Aceste teme vor fi fructificate și amplificate în epocile stilistico - estetice ce vor urma: Romantism, Postromantism, Impresionism, Simbolism, Expresionism, Muzica secolului XX, odată cu evoluția muzicii, a limbajului muzical, prin vasta creație a unor renumiți compozitori cum ar fi G. Donizetti, R. Strauss, M. P. Musorgsky, J. Brahms, G. Mahler, P.I. Ceaikovski, Al. Skriabin, C. Debussy, M. Ravel, A. Schonberg, A. Berg, A. Webern, B. Bartok. Legătura strânsă dintre arta muzicii și psihanaliză ca știință are la bază mai multe elemente de o reală importanță. Cele mai elocvente conexiuni le realizează mijloacele de expresie artistică ale muzicii, mai exact componentele și formațiunile retorice ale acesteia.

Cuvinte-cheie: psihanaliză, Freud, hipnoză, mijloace de expresie ale limbajului muzical, formațiuni retorice ale muzicii

La sfârșitul secolului XIX când atât filozofii, oamenii de știință, cât și artiștii au început să fie preocupați de studiul sentimentelor, stărilor sufletești ale oamenilor, expunându-le în propriile lucrări, apare o nouă știință ce se va numi psihanaliză. Dacă în domeniul filozofiei și a psihologiei deschizătorul de drumuri în elaborarea teoriilor cu privire la studiul psihanalizei a fost S. Freud, în ceea ce privește arta muzicii, sentimentele, stările sufletești ale omenirii au fost redată deja în epoca Barocului și a Clasicismului, de mari inovatori de noi genuri și concepții muzicale, cum ar fi A. Vivaldi, N. Porpora, G.F.

Haendel, J. S. Bach, C.W. Gluck, J.Haydn. Aceste teme vor fi fructificate și amplificate în epocile stilistico-estetice ce vor urma: Romanticism, Postromanticism, Impresionism, Simbolism, Expresionism, Muzica secolului XX, odată cu evoluția muzicii, a limbajului muzical, prin vasta creație a unor renumiți compozitori precum G. Donizetti, R. Strauss, M. P. Musorgsky, J. Brahms, G. Mahler, P.I. Ceaikovski, Al.Skriabin, C. Debussy, M. Ravel, A. Schonberg, A. Berg, A. Webern, B. Bartok.

Primele cercetări în domeniul psihanalizei le-a făcut Dr. Joseph Breuer din Viena; cercetările sale privind pacienta de 21 de ani (care prezenta simptome ale unei nevroze severe), au apărut publicate în lucrarea Studii despre isterie în 1895 (Breuer și Freud). În acest caz Breuer a utilizat metoda de tratament prin hipnoză, ceea ce a dus la descoperirea originii afecțiunilor psihologice de care suferea pacienta. Prin studierea acestui caz, medicul a inventat tratamentul cathartic sub hipnoză, studiată mai amănunțit, în 1895, alături de Freud. Michel Charcot, profesor la clinica de boli ale sistemului nervos, a stabilit în anul 1892, stările nervoase determinate de hipnotizarea istericilor: *letargia*, *catalepsia*, *somnambulismul*. Charcot a fost adeptul tratamentului prin hipnoză, elaborând numeroase teorii și publicând o serie de lucrări cu referință la tratamentul istericilor prin această metodă (teoriile sale au fost susținute de germanul *Moebius*).

Cel care contrazice aceste teorii este reprezentantul *Școlii de la Nancy*, psihiatrul *Bernheim*. Urmându-l pe francezul *Pierre Janet*, susține ideea cum că hipnoza cu cele trei faze ale ei, este o *hipnoză de cultură*, reușind să aibă câștig de cauză. Studiile lui Freud asupra psihanalizei, relațiile sale despre această știință în mod detaliat apar în lucrările *Interpretarea viselor* (unde și-a elaborat teoriile asupra viselor - ce sunt realizări halucinatorii ale unor dorințe refulate, prezente din prima copilărie), *Studii asupra isteriei*, *Trei eseuri despre sexualitate* (în concepția lui Freud sexualitatea și refulările sexuale stau la baza nevrozelor, a isteriilor și a problemelor psihice în general; impulsurile instinctuale sunt provocate de stimuli externi, ori ies la iveală spontan din interiorul fiecărei persoane).

Prin studiile sale, psihanalistul *S. Freud* a elaborat anumite teorii asupra complexului lui *Oedip* (ce se referă la agresivitatea băieților ajunși la vârsta de 4-5 ani, declanșată asupra tatălui - fapt datorat dorinței copilului de a dobândi o posesivitate exclusivă asupra mamei); asupra *Narcisismului*, boala psihică prin care subiectul este îndrăgostit de propria-i persoană. În urma elaborării acestor două teorii, psihanalistul a împărțit aparatul psihic pe trei niveluri: *Eu*, *Sine*, *Supraeu*.

În concepția sa, *Sinele* conține tot ceea ce este moștenit, prezent la naștere, fiind primitiv, neorganizat și afectiv; *Eul* este delimitat ca fiind parte a psihicului ce reprezintă conștiința, utilizând rațiunea și capacitatea de a răspunde rapid la stimulii interni și externi, în timp ce *Supraeul* își are originile în criticile parentale. *Agresivitatea*, *depresia*, respectiv *paranoia*, sunt trei afecțiuni psihice, asupra cărora *Freud* a considerat că trebuie să se oprească mai amănunțit. Studiindu-le cu multă atenție și minuțiozitate psihanalistul a dat naștere unor noi teorii.

În ceea ce privește *agresivitatea*, teoria freudiană susține ideea cum că aceasta are o dublă redirectionare: pe de o parte pulsivitatea morții a subiectului este orientată înspre exterior sub formă de agresiune, împotriva stimulilor nedoriți din lumea exterioară, iar pe de alta, aceasta este orientată înspre interior, manifestându-se ca sentiment de vinovăție asupra propriei persoane.

În teoria freudiană, *melancolia* este starea psihică ce stă la baza *depresiei*; așadar persoanele melancolice ajung să regreseze la un nivel primitiv al dezvoltării afective, sau nu reușesc să depășească vreodată acest stadiu. În teoria sa, Freud spune că aceste persoane vulnerabile nu sunt capabile de a accepta critica sau mustrarea, ele fiind însetate de aprobare și apreciere.

A treia afecțiune mintală studiată de psihanalist și anume *paranoia*, se referă la dezvoltarea sentimentului de persecuție a individului, care se simte în permanență urmărit, atacat, otrăvit, sau sabotat de către alți indivizi.

Dacă psihanalști cum ar fi *J. Breuer*, *Pierre Janet*, *Charcot* sau *Bleuler* susțin și dezvoltă teoriile freudiene, nu putem spune același lucru despre *Adler* și *Jung*, cei care au adus primele abandonuri asupra acestor idei. *Adler* aduce noi teorii asupra rolului *agresiunii* în detrimentul *sexualității* și al *Eului* în detrimentul *inconștientului*. Al doilea abandon al teoriilor freudiene este cel a lui *Jung*, care cu preocupările morale și religioase, elaborează teorii ale *inconștientului colectiv* împotriva *inconștientului individual*, dând naștere unei interpretări simbolice a complexului lui Oedip, împotriva interpretării sexuale. Dar acestor abandonuri le-au ținut piept discipolii lui Freud-*Ernest Jones*, *Karl Abraham*, respectiv *Sandor Ferenczi*, prin fortificarea și dezvoltarea teoriilor marelui psihanalist (teorii asupra conștientului, inconștientului, complexului lui Oedip, teoriei sexualității și a aparatului psihic cu cele trei straturi).

Etapa empirică a investigării psihanalitice prezintă metodele de investigare psihanalitică-hipnoza, metoda asocierii libere și a transferului, respectiv visul. Hipnoza și asocierea liberă sunt metode ce au luat naștere datorită teoriilor freudiene. Ambele metode cereau pacientului să stea întins pe canapea, psihanalistul stând la capătul său fără a putea fi văzut, îndemnând subiectul să-și amintească de anumite evenimente, traume. În cazul asocierii libere psihanalistul renunță la hipnotizare sau la metoda apăsării pe frunte a individului, pentru a-l îndemna să-și amintescă de aceste traume.

Tratamentul prin metoda asocierii libere determină pacientul să exprime prin cuvinte, fără să ascundă anumite lucruri, toate gândurile și trăirile sale, învățând să folosească psihanaliza ca mijloc de a se înțelege mai bine pe sine. Această schimbare radicală a tehnicii de investigare a avut o amprentă puternică atât asupra psihanalizei cât și asupra diferitelor forme de psihoterapie.

Metoda asocierii libere se află în strânsă legătură cu *visele*, deoarece pacientul aflându-se în poziția culcată pe canapea, este foarte mare probabilitatea ca uneori acesta să-i relateze psihanalistului visele sale, ce au de multe ori un caracter tulburător. Teoriile freudiene asupra viselor au fost publicate în lucrarea sa numită *Interpretarea viselor* și susțin ideea cum ar fi că visul este o activitate a omului adormit, prin care Eul își prezintă dorința de a dormi, căutând să reducă factorii care tind să-l trezească pe cel care doarme.

Transferul este o altă metodă de investigare ce derivă din cea a asocierii libere. La început acesta avea rolul de a determina subiectul să relateze atitudini, întâmplări legate de anumite personaje din trecutul său, de obicei de părinți, dar luând amploare, procesul a ajuns să includă întreaga atitudine afectivă a pacientului față de analist.

Etapa modernă a științei psihanalizei evidențiază numele unor personalități precum *S. Randa*, *F. Alexander*, *Frieda Fromm*, *soții Balint*, *R. Spitz*, *E. Erikson*, *S. Bernfeld*, *W. Reich*, *E. Fromm*, *R. D. Laing*, *J. P. Sartre* precum și alți reprezentanți

iluștrii care au elaborat noi teorii asupra psihanalizei sau le-au dezvoltat pe cele freudiene (*Henry Ey, Humprey, Zlate, Mansell, Anthony Marcel, Bernard Baars, Marcel Kinsbourne, Daniel Dennet, Nisbett și Wilson, Newell și Simon, Edelman, Turing, Boden, Searle, Daniel Lagache, Jacques Lacan, Didier Anzieu, Françoise Dalto, Stanislav Groff, Frances Vaughan*).

Psihanaliza contemporană traversează o perioadă dificilă, în ultimii ani apărând terapii concurente, care pretind că obțin rezultate de vindecare mai bune într-un interval mai scurt. În epoca modernă, epoca angoasei, psihanaliza devine o preocupare la modă, ceea ce determină mulți indivizi să apeleze la ea pentru a evita necesitatea de a lua decizii, de a-și asuma anumite riscuri. *Erick Fromm*, spune că motivul principal al crizei psihanalizei constă în transformarea științei dintr-o teorie radicală, într-una conformistă; puțin câte puțin ea și-a pierdut radicalitatea, începând să stagneze, ba chiar să se retragă în conformism și în căutarea respectabilității.

Unul din factorii care au determinat acest conformism o constituie pleiada de psihanalști care încercând să dezvolte teoriile lui Freud, a acceptat să dezvolte anumite teorii care sunt mai accesibile societății de consum. Dar pe lângă acești adaptați ai societății moderne, apar psihanalști care contribuie la înnoirea teoriei și a terapiei, cum ar fi: *S. Rado, F. Alexander, Frieda Fromm-Reichman, soții Balint, R. Spitz, E. Erikson*. Psihanaliștii radicali cum ar fi *S. Bernfeld și W. Reich, E. Fromm, R. D. Laing, J. P. Sarte, O. Brown, Max Horkheimer și Theodor W. Adorno* dezvoltă teoria lui Freud.

Legătura strânsă dintre arta muzicii și psihanaliză ca știință are la bază mai multe elemente de o importanță reală. Cele mai elocvente legături le realizează mijloacele de expresie artistică ale muzicii, mai exact componentele și formațiunile retorice ale acesteia. Dintre aceste formațiuni retorice, *comparația muzicală* este cea mai în măsură să realizeze aceste legături.

Comparând schema triunghiulară a funcționării comparației muzicale și schema acționării visului după Freud, putem observa faptul că cele două parcurg aceleași trepte: *gradul 0 - condensare, abatere - deplasare, interpretare - interpretare*. Dacă în cazul comparației interpretarea este blocată parțial sau integral, pentru a produce un efect mai puțin așteptat, Freud susține ideea că visul oricât de superficial ar fi, necesită o interpretare. În lucrarea *Interpretarea viselor*, Freud vorbește despre studierea asocierii ideilor celui ce visează, cu diferite fragmente ale visului, fragmentarea visului ajutând la eliminarea semnificației sale aparente și elaborarea sa secundară - interpretarea.

Perspectivile psihanalizei în epocile stilistico-estetice ale istoriei muzicii.

În epoca *Barocului*, în care limbajul muzical și tiparul acestuia suferă modificări se remarcă compozitori cum ar fi: *Antonio Vivaldi, N. Porpora, ori G.F. Haendel, J. S. Bach* care prin lucrările proprii caracterizate de un *dramatism* profund vor reuși să deschidă drumul înspre genul care va lua naștere în anii ce vor urma "drama per musica". *Antonio Vivaldi și Georg Friedrich Haendel* sunt inovatorii operei cu subiect istoric sau dramatic în Italia respectiv Germania. Cea mai valoroasă lucrare a lui *Vivaldi* este opera cu subiect istoric *Scandenberg*, în timp ce operele *Almira, Amadigi, Radamista, Atalanta, Arminis, Giustino, Berenice*, duc faima lui *Haendel* în întreaga Europă. *J. S. Bach* se remarcă prin cele două lucrări religioase *Matthaus Passion* și

Johannes Passion, respectiv *Marea missă*, ce sunt inundate de un umanism profund, auditoriul sesizând în permanență freamătul unei drame umane.

C.W. Gluck este compozitorul ce se remarcă prin opera *Alceste*, conturată în jurul unei teme dramatice și anume cea a sacrificiului vieții în numele iubirii. Compozitorul conturează lirica muzicală, căutând o fuziune între muzică, poezie și ritm dramatic, tinzând spre realizarea dramei muzicale. Prin lucrarea *Creațiunea*, *J. Haydn* este cel care prezintă nebulozitatea în care au avut loc acțiunile creației divine, un tablou realizat printr-o continuă lipsă de coeziune a muzicii, prin frânturi melodice, prin sensuri tonale ambigue.

În comparație cu predecesorii lor, romanticii respectiv postromanticii fac abstracție de echilibrul perfect dintre conținutul de idei și formă. Cu toate că acești compozitori își exprimă revolta și dorința de eliberare, ei își caută refugiul într-o muzică liniștitoare, prin intermediul căreia se pot elibera de problemele personale și cele cotidiene. În creația lor, comparabilă cu o poveste se remarcă fuziunea dintre real și fantastic, respectiv dintre elementele naturii și ale folclorului popular. Compozitori precum *G. Donizetti* (*Lucia di Lamermour*), *R. Strauss* (*Cavalerul Rozelor*), *M. P. Musorgski* (*Boris Godunov*), *J. Brahms*, *A. Bruckner* (prin creația simfonică), *G. Mahler*, *P.I. Ceaikovski* (*Sinfonia Patetica*), *Al. Skriabin*, utilizând elemente simbolice la nivelul limbajului muzical și celui orchestral, au oferit atenție deosebită sentimentelor, pasiunilor, evocând stările sufletești ale personajelor.

Impresionismul, *Simbolismul* respectiv *Expresionismul* aduc înnoiri remarcabile în arta muzicii. Compozitorii impresionisti cum ar fi *C. Debussy* și *M. Ravel* aduc o sonoritate caldă limbajului muzical prin utilizarea instrumentelor de suflat din lemn și a harpei, care sunt perfecte în redarea expresiei reținute, interiorizate și subtile, prezente în lucrările lor - *Pelleas și Melisande* - *C. Debussy* și *Ora Spaniolă*, *Bolero*, *Vals* - *M. Ravel*.

La polul opus se află compozitorii expresioniști, ale căror lucrări vor fi dominate de sentimentul neliniștii, spaimei, deprimării, însingurării și a zbuciumului. În această epocă se remarcă compozitori precum *A. Schonberg* cu lucrarea *Pierrot Lunaire* - lucrare cu temă psihodramatică, fiind o poezie pe fond muzical; compozitorul vienez *Alban Berg* care prin lucrarea *Wozzeck*, ajută în mod considerabil la depășirea crizei operei, respectiv *A. Webern*, cel care este elaboratorul teoriei succesiunii a douăsprezece sunete, alese după un sistem precis care leagă dezvoltarea întregii compoziții.

De-a lungul timpului filozofi precum *Schopenhauer*, *Nietzsche*, *Bergson*, *V. Iankielevici*, *Adorno* își elaborează concepțiile asupra artei muzicii în scrierile proprii. Părerile diferite, respectiv ideile vaste ale acestora duc la apariția unor discuții ample asupra acestei arte care la început a fost considerată *Cenușăreasa Artelor*, mai apoi datorită înnoirilor și reformelor care i s-au atribuit s-a bucurat de respectul lumii întregi.

Bibliografie

- Brumaru, A. 1972. *Vârstele Euterpei. Clasicismul*, București: Editura Muzicală.
Brumariu, L. 1996. *Istoria muzicii universale*. București: Editura Fundației România de Măine.
Brumariu, L. 1995. *Romantismul muzical*. București: Editura Fundației România de Măine.
Bughici, D. 1978. *Dicționar de genuri și forme muzicale*. București: Editura Muzicală.

- Chartier, J. P. 1999. *Introducere în psihanaliză*. Editura Iri.
- Constantinescu, G. 1979. *Romantismul în prima jumătate a secolului XIX*. București: Editura Conservatorului Ciprian Porumbescu.
- Enăchescu, C. 1999. *Tratat de psihanaliză și psihoterapie*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Freud, S. 1991. *Interpretarea viselor*. București: Editura Măiastra.
- Freud, S. 1992. *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză, Psihopatologia vieții cotidiene*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Freud, S. 2000. *Eseuri de psihanaliză aplicată*. București: Editura Trei.
- Jung, C. G. 1996. *Personalitate și transfer*. București: Editura Teora.
- Minulescu, M. 2001. *Introducere în analiza jungiană*. București: Editura Trei.
- Stoianov, C. 2000. *Repere în neoclasicismul muzical românesc*. București: Editura Fundației România de Mâine.
- Ștefănescu, I. 1996-1997-1998-2000. *O istorie a muzicii universale*. Vol. 1-2-3-4. Editura Fundației Culturale Române.